

University of Groningen

Het grondrecht van de bestaanszekerheid als receptuur tegen een populistische verzorgingsstaat

Vonk, Gijsbert

Published in:
 Liberaal Journaal

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
 Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:
 2024

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
 Vonk, G. (2024). Het grondrecht van de bestaanszekerheid als receptuur tegen een populistische verzorgingsstaat. *Liberaal Journaal*, 2024, 17.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Het grondrecht van de bestaanszekerheid als receptuur tegen een populistische verzorgingsstaat

Gijsbert Vonk

Bestaanszekerheid heeft de wind mee. Bij de laatste verkiezingsstrijd stond het op de agenda van bijna elke politieke partij. De focus ligt niet louter op het voorkomen van armoede voor de allerarmsten en de meest kwetsbare groepen. De meeste partijen richten zich op een niet precies geduide grotere groep, met inbegrip van de brede middenklasse. De VVD legt de nadruk op “hardwerkend Nederland” en maakt zich zorgen om de werkende armen, waarbij de oplossingen worden gezocht in gerichte belastingverlagingen en een vergroting van kansen om door te groeien naar betere banen. De PVV houdt het erop dat de bestaanszekerheid van “hardwerkende Nederlanders” is gesloopt.

Het begrip bestaanszekerheid komt terug in de Grondwet. Het eerste lid van artikel 20 Grondwet verklaart “bestaanszekerheid der bevolking en de spreiding van welvaart” tot voorwerp van “zorg der overheid”. Het gaat daarbij overigens primair om de sociale zekerheid. Voor het recht op arbeid is een eigen grondwetsartikel tot stand gekomen in de vorm van artikel 19 Grondwet.

Volgens het tweede lid van artikel 20 Grondwet is het de democratisch gelegitimeerde wetgever die bij uitsluiting bevoegd is regels te stellen over socialezekerheidsaanspraken. Maar overigens bevat het grondrecht geen aanwijzingen voor de inrichting van het stelsel. Hooguit bepaalt het derde lid van artikel 20 Grondwet nog dat mensen die niet in het bestaan kunnen voorzien, recht hebben op bijstand van overheidswege. Voor de sociale bijstand geldt dus een afzonderlijke waarborg waar de wetgever niet onderuit kan. Je zou kunnen zeggen: het is een verstevigd grondrecht.

In het internationale jargon wordt niet zozeer gesproken van een grondrecht van de bestaanszekerheid maar van de sociale zekerheid. Het is te vinden in talloze mondiale en regionale grondrechtencatalogi, alsmede in de constituties van vele landen in de wereld. Het vormt een typisch voorbeeld van een sociaal grondrecht. Artikel 20 Grondwet is samen met een aantal andere sociale grondrechten bij de herziening van 1983 aan de Grondwet toegevoegd, al gaan de wortels van het artikel verder terug, zelfs tot de eerste staatsregeling van 1798.

Het grondrecht van de bestaanszekerheid wordt primair in verband gebracht met de uitbouw van het stelsel van socialezekerheidsaanspraken. Dat is de materiële betekenis: zonder eten geen vrijheid. Het grondrecht heeft tevens een immateriële dimensie. Deze heeft eerder betrekking op een behoorlijke bejegening van mensen die een beroep doen op de sociale zekerheid. Zij mogen niet worden behandeld als tweederangs burgers.

Sinds zijn geboorte heeft artikel 20 Grondwet een nogal slapend bestaan geleid. Het grondwetsartikel zag het levenslicht toen de uitbouw van de verzorgingsstaat al achter de rug was. Het toetsingsverbod van de Grondwet aan wetten in formele zin heeft in de weg gestaan aan een rechterlijke beoordeling van de bezuinigingsmaatregelen die nadien volgden. Zo vormde het grondrecht nauwelijks een ijkpunt voor het wetgevend handelen, terwijl de rechter er met een grote boog omheen loopt.

Voor de westerse wereld ligt de hedendaagse uitdaging voor het grondrecht van de bestaanszekerheid echter niet langer uitsluitend in het waarborgen van zijn materiële functie.

Collectieve aanspraken zijn in ontwikkelde democratische politieke systemen in goede handen van electorale meerderheidsbelangen. Wee het gebeente van de politieke partij die de AOW ter discussie durft te stellen. Intussen komt de immateriële functie van het grondrecht steeds meer onder de druk te staan. De sociale zekerheid herverdeelt miljarden euro's, bijna een kwart van ons nationale inkomen. Dat vraagt om een efficiënte, datagedreven bureaucratie. Het blijkt kan deze mensen kan vermorzelen. De talloze schandalen die zijn ontstaan in de verzorgingsstaten van westerse landen spreken boekdelen, van *Robotdebt* in Australië (keiharde geautomatiseerde terugvorderingen), de NAV-kwestie in Noorwegen (onrechtmatige vervolging van buitenlandse uitkeringsgerechtigden) tot de kinderopvangtoeslagenaffaire in onze eigen land.

De opmars van het rechtspopulisme wakkert de ondermijning van de rechtsstatelijke kwaliteit van de bestaanszekerheid verder aan. Het populisme is gebaseerd op het denkbeeld van een eenvormige wil van één mythisch volk dat wordt vertegenwoordigd door een sterke leider die zijn politieke tegenstanders tot volksvijandig verklaart. Cliëntelisme door het uitdelen van sociale voordelen vormt het bindmiddel met het volk, waarbij de "hardwerkende patriot" maar al te graag wordt uitgespeeld tegen gemarginaliseerden, minderheden en andersdenkenden. Aldus houdt het rechtspopulisme van de sociale zekerheid maar niet van de rechtsstatelijke waarden waarop deze moet zijn gebaseerd.

Als ik nu als deskundige zou worden gevraagd om een overzicht te geven van de eisen die het grondrecht van de bestaanszekerheid met zich brengt voor het overheidshandelen, zou ik het niet hebben over nog meer kinderbijslag, een verhoging van het arbeidskostenforfait, een andere inrichting van het toeslagenstelsel of het minimumloon. Ik zou de nadruk leggen op de immateriële rechtsstatelijke waarden waarop de verzorgingsstaat moet zijn gebaseerd: rationeel beleid (*evidence based*) in plaats van sturing vanuit de onderbuik, pluriformiteit en non-discriminatie in plaats van het marginaliseren van minderheidsgroepen; investeren in de menselijke waardigheid in plaats van een eenzijdig geloof in repressief optreden; participatief bestuur in plaats van koesteren van een leiderschapscultus.

Ik geloof niet dat het rechtspopulisme zich interesseert in de herkomst van dergelijke waarborgen. Deze ziet het als dogma's van een kosmopolitische elite die parasiteert op de levenssappen van het ware volk. Maar ze worden wel door artikel 20 Grondwet in bescherming genomen. Zo bezien bevat het grondrecht van de bestaanszekerheid een effectieve receptuur om de ambities van het rechtspopulisme met de sociale zekerheid in goede banen te leiden.